

La desintegració territorial de la Unió Soviètica

Francesc Garrido i González

Consideracions prèvies

Estem davant un tema d'actualitat. En pocs anys ha canviat considerablement el mapa de l'Europa central i de l'est. En concret, la Unió Soviètica havia estat, des del final de la II Guerra Mundial fins a la seva fragmentació (desembre 1991), una de les dues superpotències mundials confrontades en l'anomenada «guerra freda» basada en un equilibri de forces que determinava un cert plantejament de les relacions internacionals que ara ha quedat alterat.

La Unió Soviètica, com a tal, ja no existia abans de 1992. Però hi ha una realitat geopolítica euroasiàtica hereva de l'Imperi Rus. Aquest Imperi, l'any 1917, comprenia dins les seves fronteres pràcticament tot el territori de la Unió Soviètica posterior i, a més, una bona part de Polònia i –amb un status especial– el Gran Ducat de Finlàndia. Actualment, tot el territori de l'extingida Unió Soviètica, llevat dels Estats Bàltics, forma part d'una organització poc definida, l'anomenada CEI, que gravita al voltant d'una Federació Russa que la considera com el seu hinterland i una mena de domini reservat. Com s'ha creat, històricament, aquest espai euroasiàtic –de gairebé 28 milions de quilòmetres quadrats, és a dir, unes 56 vegades l'extensió d'Espanya– i quines són les seves perspectives per a l'avenir immediat?

Evidentment, aquest espai euroasiàtic és la resultant de l'expansió històrica d'un poble eslav oriental, el poble rus, o més aviat d'un conjunt de pobles eslaus orientals, ja que inicialment la divisòria entre russos, bielorusos i ucraï-

nesos no estava gaire marcada. De fet, la *Rus* de Kiev, considerada l'embrió del futur Estat rus, neix, el segle X, al territori de l'actual Ucraïna, encara que l'antecedent immediat de la Rússia posterior i de l'URSS és el Gran Ducat de Moscòvia, inicialment vassall de l'Horda d'Or.

Dins aquest espai euroasiàtic, l'expansió del nucli eslau el va posar en contacte amb poblacions d'ètnies i civilitzacions força diferents. El relatiu anivellament del que semblava orientar-se al llarg de gairebé tres quarts de segle de poder soviètic no ha impedit el resorgiment de tendències nacionalistes més o menys hivernades. Si les tendències centrífugues han dut a la independència de les quinze Repúbliques federades de l'antiga URSS i a l'emergència de moviments secessionistes dins la mateixa Federació Russa, no manquen tampoc les tendències centrípetes. Per altra banda, les dificultats d'una difícil democratització política acompanyada d'un no menys difícil canvi del sistema econòmic fan que la situació sigui molt fluida.

Interessa, per això, tractar d'esbrinar el context en el qual s'insereixen les notícies que cada dia podem llegir als diaris, amb una visió de conjunt que ens doni una certa perspectiva global. Estem parlant d'un territori immens, dels Cárpatos al Pacífic i de l'Àrtic al Caucas i l'Altai, amb relleu, clima, fauna i flora molt heterogenis: pensem en la tundra, la taiga, l'estepa, els deserts freds d'Àsia Central... i en l'existència, dins d'aquest marc, d'ètnies, llengües i religions molt diferents. El factor que ha aglutinat en certa forma aquest espai és, en definitiva, fonamentalment històric: l'expansió de Rússia.

1. Antecedents històrics fins a 1917

Deixant de banda l'estudi del poblament i de les formacions polítiques anteriors de l'Europa oriental –terra de pas entre Europa i Àsia–, el primer Estat dels eslaus orientals va ser *la Rus de Kiev*. Al segle X, els vàregs o vikings (normands) havien recíbit en la temptativa de monopolitzar les vies comercials fluvials entre el Bàltic i la Mar Negra, i el principat de Kiev, a la cruïlla d'aquestes rutes, va aglutinar l'espai comprès entre les valls del Volkhov, Dvina i Dnièper Superior. Encara que fundat, segons sembla, pels vàregs, aquest Principat es va eslavitzar i amb el príncep Sant Vladimir va entrar en l'òrbita política i religiosa de Bizanci arran de la conversió a la variant ortodoxa oriental del cristianisme.

Però, com hem dit, es tracta d'una zona de pas entre Àsia i Europa i Kiev va ser ocupada pels *tàrtars* l'any 1240. Del fraccionament posterior sorgiren Principats eslaus com el de *Novgorod*, a la taiga, que es va enriquir al segle XIII gràcies al comerç de pells i que va gravitar en l'òrbita de l'Hansa alemanya, i el de *Moscou*, que va treure profit del seu vassallatge als tàrtars de l'Horda d'Or i que havia d'esdevenir el nucli del futur Imperi Rus:

– A finals del segle XV ja havia incrementat el seu petit territori inicial a costa de Novgorod, al nord, i dels khanats mongols de les estepes, al sud, tot marcant l'expansió cap al Bàltic i la Mar Negra.

– A la primera meitat del segle XVI, Moscou controla ja l'extens territori comprès entre Karèlia i els Urals, i a finals del mateix segle s'empara de les estepes meridionals i del corredor entre el Don i el Volga, en direcció al Caucas. Ja ha incorporat al seu territori pobles no russos, bàsicament ugro-finesos i túrquics (com el khanat tàrtar de Kazan, a la vall del Volga). És aleshores quan comença la penetració russa de *Sibèria*: la inicial expansió comercial d'Ermak Timofeievitx i dels cosacs dels Urals és presa pel tsar Ivan IV al seu càrrec, en 58 anys (1581-1639) els russos arribaren al litoral del Pacífic i l'any 1661 fundaren la ciutat d'Irkutsk, tot començant la vertebració d'aquests territoris inhòspits del nord d'Àsia.

– Durant el segle XVIII i la primera meitat del XIX l'expansió russa s'orienta prioritàriament cap a Europa. Al començament del segle XVIII, la guerra amb Suècia dona a Rússia el litoral bàltic i la construcció d'una nova capital a Sant Petersburg s'inclou dins la política d'occidentalització encetada pel tsar Pere el Gran. A finals de segle, els repartiments de la «Commonwealth» de Polònia i Lituània –que comprenia també Bielorússia i bona part d'Ucraïna– i la intervenció en els afers del decadent Imperi Otomà com a protectora de les comunitats cristianes ortodoxes sota domini turc (dins l'aspiració al control dels Estrets, és a dir, del Bòsfor i dels Dardanel, per tal de garantir l'accés marítim a aigües lliures) impliquen l'expansió cap a l'oest i la incorporació al concert de les potències europees, reforçada per la contribució russa a la victòria contra la França napoleònica, l'annexió del Gran Ducat de Finlàndia a costa de Suècia i la participació en el Congrés de Viena.

– La desfeta russa en la guerra de Crimea (1854) va implicar, però, una recuperació de l'expansió al Caucas i a Àsia. Incorporada ja la Geòrgia cristiana (fins aleshores sota domini otomà) al començament del segle XIX, l'any 1859 es va sotmetre el nord del Caucas, terra de muntanyes poblada per diversos pobles caucàsics i túrquics, islamitzats un segle abans, que resistiren infructuosament (amb motiu de l'actual conflicte de Txetxènia s'ha recordat la figura de l'imam Xamil, objecte d'una coneguda novel·la de Tolstoi). Seguidament, entre 1865 i 1893, Rússia va conquerir els territoris d'Àsia Central al sud de les estepes kazakhes, entre la mar Càspia, el Pamir i els límits septentrionals perses i afgans: tot aquest territori, poblat bàsicament per ètnies majoritàriament túrquiques (kazakhs, uzbeks, kirguisos, turkmens...) i minoritàriament iranianes (tadjiks), totes elles islamitzades, va crear, de fet, un *Imperi colonial rus* que, a diferència dels altres imperis colonials europeus de l'època, ofería la singularitat d'una continuïtat territorial. Al mateix temps, s'intensificava el poblament rus de Sibèria, on les ètnies autòctones quedaven ja minoritzades, i es rectificaven les fronteres sudorientals a costa de Xina; així, l'any 1860 es fundava la ciutat de Vladivostok, al Pacífic. Posteriors temptatives d'expansió cap a Manxúria foren frustrades per la desfeta russa en la guerra russo-japonesa de 1904/1905.

Així, en començar la I Guerra Mundial, l'any 1914, l'Imperi rus dels tsars controlava un territori una mica més gran que la Unió Soviètica de 1991 i formava un Estat plurinacional sota direcció russa o almenys eslava (a la vista del

grau d'assimilació de les classes altes bielorrusses i ucraïneses) i amb un cert grau de participació, entre els al·lògens, de l'aristocràcia germànica del Bàltic. Com a minoria no territorial influent en el terreny cultural, encara que discriminada en el polític, cal fer esment també de la nodrida minoria jueva, especialment nombrosa a l'Oest de l'Imperi, que va tenir un protagonisme important en l'oposició al tsarisme. L'Imperi s'havia servit de la *pan-ortodòxia* i del *pan-eslavisme* per a treure profit dels problemes interns dels imperis austro-hongarès i otomà, i l'any 1914, en recolzar Sèrbia contra Àustria arran de l'ultimàtum que va seguir al magnicidi de Sarajevo, es va trobar en guerra contra aquests dos imperis i al costat de França i Gran Bretanya.

2. De la caiguda del tsarisme a la dissolució de la URSS

Però l'esforç de guerra imposat a partir de 1914 va reforçar l'oposició interna al poder autocràtic del tsarisme, que no havia reeixit en les temptatives constitucionalistes anteriors, i l'oposició liberal i l'explosió social van dur a la *revolució burgesa de febrer de 1917* (príncep Lvov, Kerenski) i, mig any després, a la *Revolució d'Octubre* (de fet de novembre, en el nostre calendari gregorià), que havia de canviar les estructures polítiques i socials de l'antic Imperi Rus i posar les bases del sistema que hi ha imperat fins desembre de 1991.

Inicialment, el nou règim bolxevic liderat per Lenin es va trobar en una situació molt confusa, entre la guerra civil, l'ocupació de part del territori pels alemanys a conseqüència de l'evolució de la guerra europea i el triomf momentani de moviments secessionistes a Transcaucàsia i Ucraïna. El tractat de Brest-Litovski amb els Imperis Centrals i l'evolució posterior dels esdeveniments a les fronteres occidentals de Rússia es van traduir en la *independència de Finlàndia, de Polònia i dels Països Bàltics* (aquests darrers reannexionats l'any 1940 com a conseqüència del tractat germano-soviètic previ a la II Guerra Mundial), i en la separació efímera de Transcaucàsia (aleshores organitzada com a Federació de Geòrgia, Armènia i Azerbaidjan) i d'Ucraïna. Rússia, a l'Oest, també va perdre la Besaràbia a favor de Romania, la Rutènia subcarpàtica a favor de la nova Txecoslovàquia, i les terres ucraïneses i bielorrusses ocupades per una Polònia de nou independent a l'est de la línia Curzon, terres totes elles recuperades arran de la II Guerra Mundial, quan també la Unió Soviètica es va annexionar una part de Finlàndia (Karèlia, amb Vyborg, i el corredor àrtic de Pètsamo) i l'enclau de Königsberg/Kaliningrad, a l'antiga Prússia Oriental alemanya, adscrita a la distant Federació Russa. Però, encara que la teoria leninista sobre les nacionalitats defensava –amb certs matisos– l'autodeterminació dels pobles, el seu caràcter ideològic, la concepció del centralisme democràtic i la de la dictadura del proletariat, amb la consideració de «burgesos» que va atribuir als moviments nacionalistes que fragmentaven l'antic Imperi, van dur a la *reintegració de l'Imperi sota una altra fórmula*. Així, l'immens espai euroasiàtic de l'Imperi dels tsars va esdevenir, l'any 1922, la *Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques*

(URSS) (abreujadament, Unió Soviètica). Amb lleugeres diferències al llarg dels gairebé 70 anys de la seva existència, la URSS va ser concebuda com una mena de Federació de Repúbliques (15 els darrers anys) teòricament amb caràcter estatal i dret a la secessió, on la Federació Russa, amb molt la més extensa i la més poblada de totes elles, era organitzada, al seu torn, com una federació que comprenia, al costat de províncies de poblament rus, repúbliques i regions autònomes, districtes i cercles nacionals de base ètnica per als pobles al·lògens. Una estructura força complexa, que en tot cas reflectia l'heterogeneïtat ètnica del conjunt soviètic. De fet, però, el sistema polític i econòmic imperant es va traduir en una forta centralització, tant més que el Partit Comunista, únic permès, era una organització força centralitzada i la planificació econòmica partia d'una concepció unitària de l'espai soviètic.

Recordem que el comissari per a les nacionalitats de Lenin va ser un georgià, després russificat: *Stalin*. Precisament amb motiu de la II Guerra Mundial va apel·lar als valors històrics de Rússia i es va difondre la retòrica –o més que retòrica– de considerar el «gran poble rus» com a «germà gran» dels altres pobles de la URSS. La mateixa cultura havia de ser «nacional en la forma, però internacional en el contingut», i l'horitzó era el de l'anivellament de les nacionalitats soviètiques sobre un model fonamentalment rus. De fet, durant el període soviètic la *russificació* es va intensificar considerablement pertot arreu i molts russos –voluntàriament o per força– es van instal·lar a territoris fins aleshores amb població no russa: així, a Estònia i Letònia la població russa o d'origen rus oscil·la entre un terç i la meitat de la població total, i al Kazakhstan els russos són tan nombrosos com els kazakhs autòctons.

Fins a quin punt es pot parlar d'un model colonial? Sense dubte va ser un model colonial *sui generis*, la russificació era una necessitat per a l'ascens en la *nomenklatura* política de la Unió i el rus era inevitablement la llengua general d'intercanvi entre els seus diversos pobles. Això possiblement no era sentit de la mateixa manera a pobles que havien tingut una entitat estatal prèvia més o menys efímera –com era el cas dels Estats Bàltics, independents en el període d'entreguerres– i a pobles al·lògens integrats des de segles enrera en el conjunt rus (com els pobles túrquics i fino-ugris de la vall del Volga), a pobles de tradició cultural ortodoxa i a pobles de tradició musulmana...

L'herència d'aquest període afecta no només a la Rússia actual (on, com hem apuntat, els problemes nacionals són nombrosos), sinó a les altres repúbliques recentment independitzades. Cal pensar en la formació cultural russa dels seus dirigents, en l'existència de nodrides comunitats russes en moltes d'aquestes repúbliques (que a vegades han donat lloc a conflictes de secessionisme territorial, com a Transnístria respecte a Moldàvia, o a Crimea respecte a Ucraïna) i, molt especialment, en *l'hegemonisme de Rússia respecte a l'antic conjunt soviètic, amb la temptació de considerar-lo com un domini reservat*, enllà de totes les consideracions formals. Encara que la *COMUNITAT D'ESTATS INDEPENDENTS (CEI)* sigui una entitat força indefinida, les relacions bilaterals de la Federació Russa amb els altres Estats ex-soviètics no deixen de dirigir-se a una

certa «reintegració», no sempre sense el suport dels dirigents d'alguns d'aquests Estats (victòria electoral dels pro-russos a Ucraïna i –més accentuadament– a Bielorússia, aspiració del president Nazarbaïev del Kazakhstan a la formació d'una «Unió Euroasiàtica» quan ja ha signat un tractat d'unió militar amb la Federació Russa...).

3. Territoris i pobles de l'antic espai soviètic

Tractarem d'oferir, després d'aquestes consideracions històriques, una visió de conjunt de la complexitat dels pobles de l'antiga Unió Soviètica:

– Primerament, tenim una *majoria eslava* composta pels *russos, bielorussos i ucraïnesos*, que eren el nucli de l'antic Imperi Rus i de l'antiga Unió Soviètica. Aquests pobles són bàsicament de *tradició religiosa i cultural ortodoxa* (el que no vol dir, ni de bon tros, que tots siguin creients, malgrat el renaixement religiós dels darrers anys), encara que a la franja occidental de Bielorússia i, sobretot, d'Ucraïna, hi ha com a conseqüència de l'antiga expansió polonesa, una minoria uniata, catòlics que segueixen la litúrgia oriental però que obeeixen a Roma, entre els quals el nacionalisme ucraïnès és especialment fort.

– També hi ha un nodrit *conjunt de pobles no eslaus d'origen turc, fino-ugri i caucàsic*, no exclusivament en el Caucas i Àsia Central, sinó en la mateixa Federació Russa, en bona part *de tradició religiosa i cultural islàmica* (àzeris, pobles de l'Àsia Central, iakuts de Sibèria, tàrtars de Kazan i de Crimea, bashkirs, diversos pobles del nord del Caucas –entre ells, els txetxens-), al costat d'altres pobles no eslaus de tradició cristiana oriental (com els georgians, els armenis i els ossetes, al Caucas, i els moldaus, realment romanesos), sense oblidar els diversos pobles autòctons siberians, minoritzats per la seva feble demografia i per la instal·lació de colons russos als seus territoris.

– Un cas apart són els *Estats Bàltics, de tradició occidental, protestant a Estònia i Letònia i catòlica a Lituània*. Aquests països van estar, desde el segle XIII, sota el domini dels barons germànics (estonians fino-ugris, ètnicament afins als finesos i letons, lingüísticament emparentats amb els lituans), i, pel que fa als lituans, dirigits per una noblesa polonitzada. Encara que integrats a Rússia al començament del segle XVIII, els tsars van respectar l'estructura social existent al Bàltic, i, més tard, la independència del període entre les dues guerres mundials, van consolidar una forta especificitat bàltica que la reannexió de 1940 i les temptatives de repressió i russificació no van aconseguir d'anorrear.

En total, més de cent llengües escrites coexistien a l'antiga URSS, algunes d'elles amb una tradició cultural mil·lenària –així, el georgià i l'armeni– i d'altres llengües només orals abans del període soviètic. La majoria d'elles s'escriuen en alfabet ciríl·lic –fins i tot algunes que s'havien escrit anteriorment amb alfabet àrab o llatí. El rus, per la seva banda, exercia les funcions de *koiné*.

És, evidentment, una «aproximació» massa ràpida i massa esquemàtica, però que ofereix una idea del trenclaclosques d'ètnies, llengües i tradicions religioses i culturals d'aquest immens espai euroasiàtic, dins el qual han xocat, i xoquen encara, tendències centrípetes i centrífugues. La dissolució de la Unió Soviètica (desembre de 1991) sembla haver estat un triomf de les segones, però, com ja hem apuntat abans, és un fenomen massa recent per considerar-lo totalment irreversible.

4. La dissolució i les seves conseqüències

Així, al desembre de 1991, l'endemà de la cimera de Minsk entre els presidents de la Federació Russa, Ucraïna i Bielorússia, ens trobem de cop amb quinze nous Estats independents –les repúbliques soviètiques federades fins aleshores dins la Unió– força heterogènies en territori, població, tradició cultural, desenvolupament econòmic i orientació exterior. La Federació Russa, amb molta diferència la República hegemònica, va ser reconeguda tot seguit com a Estat successor de l'antiga Unió.

Al costat de l'eclosió nacionalista afavorida per la liberalització interior propiciada per la «perestroika» de Gorbatxev, d'una força especial a les repúbliques bàltiques, amb una vida independent encara recent –al període d'entreguerres–, hi va jugar un paper important la rivalitat política entre el president de la Federació Russa, Boris Ieltsin, i el mateix Gorbatxev. El cop d'estat frustrat del mes d'agost de 1991 va anorrear el poder real de Gorbatxev i la ràpida successió dels esdeveniments va fer realitat una fragmentació que vint anys abans ja havia estat anunciada en un llibre que va ser un «best-seller» però que es podia considerar aleshores una mica fantasiós: *L'empire éclaté* de la francesa Hélène Carrère d'Encausse.

En tot cas, tots els nous Estats es van trobar –i es troben– davant el doble problema de la democratització política –sovint els antics dirigents del període soviètic conserven el poder– i de la transició de l'economia socialista planificada a l'economia de mercat –també sovint en profit de la mateixa «nomenklatura» mitjançant privatitzacions sense garanties, amb un greu cost social o menys encobertes amb el poder–. Cal afegir que l'economia soviètica partia d'una visió global de l'espai soviètic per a la seva planificació centralitzada (el *Gosplan*) i que les dependències energètiques i d'abastament de primeres matèries que se'n van derivar s'han mantingut –i agreujat– amb la dissolució de la Unió Soviètica, tot implicant, de fet, una posició hegemònica a favor de la Federació Russa.

La dissolució ha provocat també tot un ventall de conflictes ètnics i nacionals que oposen la nacionalitat russa amb les altres nacionalitats (minories russes fora de la Federació Russa: els russos són tan nombrosos com els autòctons al Kazakhstan, formen nodrides minories a les repúbliques bàltiques i a Ucraïna i de fet es troben presents pertot arreu dins l'antic espai de la Unió), però també

entre les altres nacionalitats (per exemple, a Nagorno-Karabakh entre els armenis i els àzeris). Com a conseqüència, no han mancat els desplaçaments de població forçats per conflictes ètnics, en alguns casos violents, com a Transnístria, Nagorno-Karabakh, etc.

S'hi barregen, indubtablement, els factors religiosos i culturals, ja que al costat de la civilització diguem-ne «bizantino-ortodoxa» del nucli eslau de l'antiga Unió i dels països caucàsics de tradició cristiana oriental (Geòrgia i Armènia), és obvi el pes de la civilització islàmica al pobles túrquics i iranians d'Àsia Central i del Caucas, i de la mateixa Federació Russa (tàrtars de Kazan i altres pobles de la vall del Volga), sense oblidar l'adscripció a la civilització occidental en sentit estricte de les repúbliques del Bàltic (de tradicions protestant i catòlica, per l'influx històric alemany a Estònia i Letònia i polonès a Lituània) i en certa forma a les regions-frontissa de l'oest d'Ucraïna i Bielorússia (amb el fenomen «uniata» –catòlics de ritus oriental-).

5. Tendències centrífugues i centrípetes

Tot plegat, es tradueix en tendències centrífugues i centrípetes:

– *Centrífugues*: nacionalisme als nous Estats independents i atracció de potències exteriors per raons geogràfiques, ètniques o religioses. Així, atracció d'Escandinàvia sobre els països bàltics, de Turquia sobre els països d'Àsia Central i l'Azerbaidjan, de l'Iran sobre les comunitats islàmiques...

Cal afegir el regionalisme creixent dins les províncies ètnicament russes de la Federació Russa i, *a fortiori*, entre els pobles al·lògens de Rússia (com a exemple, el conflicte de Txetxènia), i les conseqüències previsibles de certs moviments demogràfics, com ara la forta immigració xinesa dels darrers anys a la Sibèria sud-oriental.

– *Centrípetes*: renaixement del nacionalisme rus i tendència a la reintegració territorial de la Rússia històrica (l'Imperi dels Tsars, territorialment equivalent a la posterior Unió Soviètica) –que es tradueix en intervencions russes fora de les fronteres de la Federació Russa: conflicte de Transnístria entre Moldàvia i Ucraïna, Flota de la Mar Negra, vigilància de fronteres exteriors de l'antiga URSS, presència militar al Tadjikistan– consolidació de tendències russòfiles arreu de l'antiga URSS –especialment al nucli eslau: cas de Bielorússia– i fins i tot d'un cert «euroasiatisme», com el defensat pel president Nazarbaïev del Kazakhstan, que implica una certa recreació de l'antic espai soviètic (reforçament de la CEI sota hegemonia russa, amb implicacions econòmiques i militars).

En aquesta línia està, per altra banda, la consideració de l'espai ex-soviètic com a «domini reservat» de la nova Rússia.

Tot això ha dut a una situació molt fluida, amb un desenllaç no fàcilment previsible:

– Els *Estats Bàltics* semblen en aquest moment els més inclinats a l'occidentalització, oberts especialment als Països Nòrdics. No obstant això i la seva

independència en el període d'entreguerres, compten amb l'escull d'unes fortes minories russes establertes després de l'annexió soviètica de 1940 no fàcilment assimilables; la legislació de ciutadania d'Estònia i de Letònia, a més, exclou els russòfons i això pot provocar tensions força greus amb una Rússia veïna que tracta de mantenir-se com a gran potència.

– *Ucraïna i Bielorússia*, països eslaus orientals, arriben a la independència després d'una llarga associació històrica amb Rússia, amb la qual tenen una òbvia afinitat cultural i lingüística. Però les regions occidentals d'aquests dos països, com ja hem apuntat, tenen característiques pròpies derivades de l'antiga inclusió en la Polònia anterior a les particions del segle XVIII; en concret, Galítsia i la Rutènia Subcarpàtica, que havien estat part de Polònia, formaren part de l'Imperi Austro-hongarès i, després de la I Guerra Mundial, de Polònia i Txecoslovàquia respectivament; també l'oest de Bielorússia va formar part de la Polònia d'entreguerres.

En tot cas, en ambdós països hi ha una forta tendència russòfila. L'actual president d'Ucraïna, Leonid Kuchma, va arribar al poder gràcies al pes de les comunitats russes o russificades de l'est d'Ucraïna i de Crimea, encara que després ha evolucionat cap a posicions més independents de Moscou (problema de Crimea i en la Flota de la Mar Negra). Per la seva part, el president de Bielorússia, Lukaixenko, ha defensat una integració més gran amb Rússia i ha plebiscitat la cooficialitat de la llengua russa, d'antuvi implantada al país com a llengua urbana i de cultura.

– *Moldova* és un cas apart. L'antiga Bessaràbia va formar part de Romània en el període d'entreguerres i la reintegració a Romania es l'aspiració dels nacionalistes moldaus, que xoca amb l'oposició de la població majoritàriament eslava de Transístria, escindida de fet, on han intervingut tropes russes.

– *Les repúbliques d'Àsia Central* es mouen precàriament entre la russificació, el «panturquisme» i el pes de l'Islam. La guerra civil ha esclatat al Tadjikistan i, cas a part, Kazakhstan –on la població russa és tan nombrosa com l'autòctona i predominant a les regions del nord– tracta d'acostar-se a Rússia tot mantenint un difícil equilibri intern.

– *El Caucas*, amb tres Estats independents reconeguts, dos de majoria cristiana i llarga història estatal –Geòrgia i Armènia– i un altre d'islàmic i d'ètnia turca –Azerbaidjan–, és un autèntic trencaclosques ètnic i religiós que es prolonga a les regions veïnes ciscaucàsiques de la Federació Russa. A Geòrgia, la guerra civil s'ha sumat als conflictes ètnics amb Osètia i Abkhàzia; a l'Azerbaidjan, el conflicte amb Armènia per Nagorno-Karabakh ha agreujat la inestabilitat interior.

A les regions veïnes de la Federació Russa, les tensions ètniques han dut a un conflicte de l'envergadura del de Txetxènia, que encara no es pot considerar com a resolt, i que no deixa de repercutir sobre regions contigües com Daguestan o Inguixètia. Històricament va ser una zona de fricció entre cristians i musulmans i, en definitiva, entre els Imperis Otomà i Rus: encara a la I Guerra Mundial es produïa el genocidi armeni a càrrec de Turquia, que va

despoblar d'armenis i va turquitzar tota l'Armènia Occidental, mentre l'Armènia Oriental esdevenia una república soviètica.

– *La Federació Russa*, per la seva banda, compta amb nombrosos pobles al·lògens (Caucas del Nord, regió del Volga, pobles autòctons siberians –Iakútia, Mongòlia Buriata–), mentre que milions de russos s'han trobat a l'altra banda de les fronteres de la Federació, a vegades en regions de poblament rus compacte (nord de Kazakhstan, est d'Ucraïna i Crimea), el que ha nodrit el «reintegracionisme» d'una bona part de l'opinió russa. Això explica algunes tendències de la política russa actual pel que fa al que anomenen «l'estranger proper» i que en certa forma considera un «hinterland» gairebé obvi de Rússia.

Les *fronteres interiors soviètiques* havien estat traçades a base de criteris administratius, no sempre ètnics, i eren força sovint arbitràries i amb certes anomalies territorials (així, enclaus com el de Nagorno-Karabakh); un cop esdevingudes fronteres interestatals entre els Estats successors de la Unió Soviètica, han donat lloc a friccions i conflictes de difícil solució.

6. Perspectives de futur

No és fàcil de preveure el futur de Rússia i dels altres estats de l'antiga Unió Soviètica en el context europeu i mundial. Sembla evident que el final del comunisme i la dissolució de la Unió Soviètica ha creat una nova situació en la qual no manquen les incògnites: entre elles, la consolidació efectiva d'un sistema polític democràtic i d'un model econòmic de lliure mercat capaç de funcionar raonablement. Hi ha ulls que veuen indicis suficients per augurar una evolució cap a un model polític i econòmic de tipus latino-americà.

A hores d'ara no sembla fàcil una integració d'aquests estats als moviments supranacionals europeus. Del països de l'Europa de l'Est, abans sota influència soviètica, només els del grup de Visegrad (Polònia, Hongria, Txèquia i Eslovàquia) i Eslovènia semblen tenir possibilitats d'una adhesió més o menys diferida a la Unió Europea; com a molt, s'hi podrien afegir un dia els Països Bàltics.

Rússia, per la seva banda, i malgrat els seus problemes polítics i econòmics interns, tracta de consolidar-se com a gran potència i d'evitar que la política internacional d'aliances creï un cordó sanitari contra ella: la seva oposició a l'ampliació de l'OTAN pel flanc oriental va en aquest sentit. Segurament Moscou farà tot el que pugui per reforçar el contingut, fins ara una mica desdibuixat, de la CEI, per tal de fer-ne l'instrument de la seva hegemonia política i econòmica sobre el conjunt de l'antic espai soviètic.

No obstant això, és previsible la continuïtat de les friccions ètniques i nacionals dins aquest immens espai i dins la pròpia Federació Russa. Que els nous Estats independents d'Àsia Central es mantinguin dins l'esfera russa d'influència o que s'inclinin més aviat cap a models confessionals islàmics o a una occidentalització de tipus «kemalista» eventualment guiada per Turquia és matè-

ria en la qual les prediccions no són encara possibles. En tot cas, la complexitat de l'antic espai soviètic i la fluïdesa de la seva situació actual ens poden donar algunes sorpreses.

Bibliografia consultada

- CARRÉRE D'ENCAUSSE, Hélène: *L'Empire Éclaté*, Editorial Flammarion, París 1978.
- CARRÉRE D'ENCAUSSE, Hélène: *Le gran frère: L'Union Soviétique et l'Europe soviétisée*, Editorial Flammarion, París 1983.
- FERRO, Marc (director): *L'État de toutes les Russies*, Éditions La Découverte, París 1993.
- HELLMANN, Manfred, i altres: *Rusia*, col·lecció Història Universal siglo XXI, Editorial Siglo XXI, 1a edició, Madrid 1975.
- LENIN, Vladimir I.: *Notas críticas sobre el problema nacional* (versió castellana), Editorial Progreso, Moscou 1979.
- SELLIER, A. i J.: *Atlas des peuples d'Europe Centrale*, Éditions La Découverte, París, 1991.
- VOSLENSKY, Michael: *La Nomenklatura* (Edición castellana), Editorial Argos-Vergara, Barcelona 1981.